

Олена Беспарточна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології, педагогіки та філософії
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

ORCID: 0000-0001-8210-314X

E-mail: bespartochnay@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ НАВИЧОК В УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація: освітні установи відіграють ключову роль у формуванні особистісних рис, зокрема й лідерських якостей, котрі забезпечують учнів розумінням важливості співпраці, розвивають вміння приймати ініціативу, ефективно розв'язувати проблеми, керувати групою та впливати на оточуючих. Розглянуто основні аспекти процесу формування лідерських навичок серед школярів, проаналізовано роль лідерства в різних сферах життя та виявлено необхідність у підготовці молодих людей до активної ролі в суспільстві. Особлива увага приділяється розвитку комунікаційних навичок та підкресленню важливості уміння ефективно спілкуватися, вислуховувати інших та аргументувати свою позицію. Запропоновано розглянути необхідність заохочення учнів до самостійності в ухваленні рішень. Наведено аргументи на користь створення освітнього середовища, яке сприяє розвитку ініціативи та творчості. Насамкінець, стаття підбиває підсумки представлених концепцій формування лідерських навичок в учнів. Запропоновано інтеграцію підходів у освітній процес із метою підготовки молоді до активного та успішного життя, сприяючи їхньому професійному та особистісному розвитку.

Ключові слова: лідерські навички; освіта; заклади загальної середньої освіти; розвиток; учні; комунікація; самостійність; управління конфліктами; емоційний інтелект; педагогічна роль; формування; соціальні компетенції.

Olena Bespartochna

PhD (Pedagogical), Associate Professor of the Department of psychology, pedagogy and philosophy Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Kremenchuk, Ukraine

E-mail: bespartochnay@ukr.net

DEVELOPMENT OF LEADERSHIP SKILLS IN STUDENTS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract: today's realities require graduates not only to be academically successful, but also to be able to interact effectively with the world around them, to be active participants in social and professional life. Leadership skills are becoming critical for successful adaptation in a rapidly changing environment. Educational institutions play a key role in shaping personal traits, including leadership skills. They should ensure that students understand the importance of cooperation, develop the ability to take initiative, solve problems effectively, lead a group and influence others. Developing leadership skills in general secondary education students is an important task aimed at developing students' personal qualities and social competences.

© Олена Беспарточна, 2023

Leadership skills enable graduates to work effectively in a team, take responsibility for their actions, solve problems, set goals and inspire others. This article focuses on the important issue of developing leadership skills in students of general secondary education. Leadership skills are a set of competences that contribute to effective teamwork, acceptance of responsibility and development of individual potential. The article examines the main aspects of the process of developing leadership skills among schoolchildren. The role of leadership in various spheres of life is analyzed and the need to prepare young people for an active role in society is identified. Particular attention is paid to the development of communication skills and the importance of the ability to communicate effectively, listen to others and argue one's position. Examples of practical methods of developing communication skills in the school environment are given. The article discusses the need to encourage students to be independent in their decision-making. Arguments are presented in favor of creating an educational environment that promotes initiative and creativity. Teaching conflict management, as leadership skills include the ability to effectively manage conflict. The article discusses methods of conflict resolution and ways to integrate them into the educational process. The article analyses the role of emotional intelligence in the development of leadership skills. Practical recommendations for developing students' self-regulation and empathy skills are given. The article also emphasizes the importance of the role of teachers and educational programmes in the process of developing leadership skills. It discusses methods of introducing leadership aspects into the curriculum and emphasizes the importance of the teacher's role as a role model. Finally, the article summarizes the presented concepts of developing leadership skills in students. It calls for the integration of approaches into the educational process in order to prepare young people for an active and successful life, contributing to their professional and personal development.

Key words: leadership skills; education; general secondary education institutions; development; students; communication; independence; conflict management; emotional intelligence; pedagogical role; formation; social competences.

Olena Bespartochna

An extended abstract of the paper on subject of:

“Development of leadership skills in students of general secondary education institutions”

***Problem setting.** The current situation in Ukraine highlights the importance of developing emotional intelligence in future leaders. In the context of social and political change, young people face frequent challenges and stresses, and the ability to effectively manage their emotions, as well as to understand and respect the feelings of others, is becoming a key aspect of leadership skills. Maintaining an active civic position and participating in public life also requires leadership skills. The youth of Ukraine play an important role in the process of democratisation and nation-building, and developing their leadership*

skills will help them to contribute effectively to a sustainable and prosperous society. Thus, in today's situation in Ukraine, the relevance of the problem of developing leadership skills among students of general secondary education institutions is becoming more pronounced, as these skills not only contribute to successful individual adaptation, but are also an important tool for building a sustainable society and civic engagement.

***Recent research and publication analysis.** In the course of the study, an interactive survey of 150 respondents, including children, teachers of additional*

education and parents, was conducted in Kyiv at school No. 130. Almost all (89 %) of the surveyed adolescents would like to develop their leadership skills; 95 % of parents have a positive attitude towards the development of leadership skills in their children; 95 % of parents have a positive attitude towards the development of leadership skills in their children. Almost 80 % of the teachers surveyed said they would like to develop leadership skills in their classrooms, but have not received appropriate training to do so. Thus, the survey showed that there is a social order and demand among potential consumers of educational services for additional educational programmes aimed at developing the leadership skills of schoolchildren. Such programmes would also be in demand in the work of children's and youth associations, as well as in the work of student self-government bodies in educational institutions.

Paper objective. The purpose of this article is to study and analyse modern approaches to the development of leadership skills among students of general secondary education institutions in the current situation in Ukraine. The article seeks to identify unresolved problems and trends in this area, offer practical recommendations for the effective development of leadership skills among schoolchildren, take into account the gender and cultural aspects of leadership, and shed light on possible links between education and real-life practice that would facilitate successful adaptation and an active role of young people in the development of society. The study also aims to investigate the level of leadership development among high school students of the Kremenchuk Lyceum №30 "Olimp".

Paper main body. The study involved 25 students of Kremenchuk Lyceum No. 30 "Olimp". The main objectives of the lyceum are to form a self-developmental personality capable of independently acquiring new knowledge and creative activity in various fields of science and practice, and to develop

conditions that ensure that students receive quality education in the interests of the individual, society and the state.

The data obtained allow us to draw several brief conclusions: The level of formation of leadership qualities: It was found that there are students with different levels of leadership skills in the class. The average level of leadership qualities is prevalent (62 %), but it is important to note the presence of students with high (19 %) and low (19 %) levels of leadership qualities.

Class status and microclimate: The distribution of students' statuses in the classroom showed that the majority of students have an average status. At the same time, the presence of stable microgroups was found, which indicates warm relations in the classroom. Mutual elections between microgroup members and between leaders also underline the positive microclimate and mutual understanding.

Motivation for leadership: It has been found that there are different levels of motivation for leadership among students. Some students are highly motivated, while others are medium and low. This may indicate different personal values and goals related to the role of a leader.

Thus, the results of the study indicate that there is a diverse potential for students to develop leadership skills, and also emphasise the importance of warm relationships and a positive classroom climate. The context of leadership motivation further emphasises the individual approach to working with students and developing their leadership potential.

Conclusions of the research. Thus, the formation of students' leadership positions in secondary vocational schools is a complex process that requires coordinated and planned educational activities of the teaching staff. High school students are characterised by the search for their own "I". They develop an individual style of intellectual activity. High school students begin to show leadership qualities, set high standards for themselves and their

environment and try to change their lives for the better. In high school, they need to communicate with their peers and be able to express and share their feelings. At this age, they need to belong to a peer group, a group they understand, value and look up to. Usually, teenage groups have certain behaviours that define them, as well as their own slang and views. This is why it is important to develop leadership skills in high school students during this period. By

developing these qualities, students become individuals who can make independent decisions, step out of the shadows and lead, becoming fully developed individuals.

Promising areas of research could focus on the effectiveness of technology integration: Further research could look in more detail at which specific educational technologies, including online platforms and apps, are most effective in promoting the development of leadership skills in students.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасній ситуації війни в Україні актуалізували потребу у формування лідерських навичок в учнів освітніх закладів загальної середньої освіти стає особливо явною і важливою. Суспільно-політичний та економічний стан країни сьогодні вимагає від молодого покоління не тільки володіння теоретичними знаннями, а й здатності ефективно взаємодіяти, розв'язувати складні задачі та справляти позитивний вплив на тих, хто оточує. В умовах зміцнення демократичних цінностей і громадянського суспільства, а також прагнення до інтеграції до європейських структур, уміння ефективно комунікувати, організовувати колективну роботу, управляти конфліктами та приймати лідерські ролі стають важливими компетенціями. Ефективні лідерські навички дають змогу учням не лише успішно адаптуватися в сучасному світі, а й брати активну участь у створенні позитивних змін у суспільстві.

Актуальним, зважаючи на умови підготовки фахівців, залишається значущість розвитку емоційного інтелекту в майбутніх лідерів. Молоді люди стикаються з частими викликами та стресами, і вміння ефективно керувати своїми емоціями, а також розуміти та поважати почуття інших людей, стає ключовим аспектом лідерських навичок. Підтримання активної громадянської позиції та участь у

громадському житті також вимагає наявності лідерських якостей, адже вони реалізують важливу роль у процесі демократизації та розбудови своєї країни, і розвиток лідерських навичок допоможе їм ефективно вплинути на створення стійкого та процвітаючого суспільства.

Таким чином, у сьогоденній ситуації в Україні актуальність проблеми формування лідерських навичок серед учнів освітніх закладів загальної середньої освіти стає яскраво вираженою, оскільки ці навички не лише сприяють успішній індивідуальній адаптації, а й є важливим інструментом для розбудови сталого суспільства та громадянської активності, що сформовано нормами стратегій розвитку вищої освіти України на 2021-2031 роки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Сучасність потребує пристрасних, відданих та наполегливих лідерів із відмінними управлінськими навичками. Лідерські навички, як відомо – це вміння організовувати інших для досягнення спільної мети. Формування лідерських навичок починається з дитинства. Метою загальноосвітніх закладів відповідно до Закону України “Про освіту” та “Про повну загальну середню освіту”, є залучення дітей до різноманітного соціального досвіду, традиційних моральних цінностей та мирної творчої діяльності. В ході позакласних заходів, як в загальноосвітніх, так і в позашкільних

навчальних закладах, можна донести до молоді цінність позитивної життєвої позиції, тим самим створюючи умови для формування лідерських якостей у молодих людей.

Така діяльність є, наприклад, частиною діяльності дитячих об'єднань, молодіжних громадських об'єднань, органів учнівського самоврядування навчальних закладів та інших творчих об'єднань дітей. До основних завдань таких дитячих об'єднань належать:

- розвиток творчих здібностей, комунікативних та пізнавальних навичок дітей, а також вміння висловлювати свою думку;

- сприяння формуванню активної громадянської позиції школярів;

- залучення підлітків до соціально значущої діяльності та участі у громадському житті.

Психолого-педагогічним аспектам лідерства присвятили свої дослідження ряд вчених, котрі наголошували, що лідерство можна визначити наступним чином:

- ступінь керівного впливу особистості члена групи на групу в цілому в напрямку оптимізації вирішення групових завдань;

- лідерська позиція одного з членів групи, який володіє необхідними організаторськими здібностями, займає центральне місце в міжособистісній структурі, подає приклад і сприяє досягненню цілей групи найкращим чином, організовуючи та керуючи групою;

- один із процесів організації та управління малою соціальною групою, який сприяє досягненню цілей групи в найкращий час і з найбільшою ефективністю [7].

Виходячи з цього визначення лідерства, лідерська позиція визначається як активна позиція індивіда, спрямована на оптимізацію вирішення загальних проблем групи [2, с. 31].

В ході дослідження у м. Києві школи №130, що висвітлено в журналі “Молодий вчений” за 2021 рік №10 (98) було

проведено інтерактивне опитування, репрезентативну вибірку склали 150 респондентів, серед яких були учні, педагоги додаткової освіти та батьки. Дослідження проводилося на базі самої школи із використанням анкетування, особистих бесід. Майже всі (89 %) опитані підлітки хотіли б розвивати свої лідерські якості; 95 % батьків позитивно ставляться до формування лідерських якостей у своїх дітей; Майже 80 % опитаних вчителів зазначили, що хотіли б розвивати лідерські навички в учнів своїх класів, але не отримали відповідної підготовки для цього.

Таким чином, опитування показало, що існує соціальне замовлення та попит серед потенційних споживачів освітніх послуг на додаткові освітні програми, спрямовані на розвиток лідерських якостей школярів. Такі програми були б також затребувані в роботі дитячих та молодіжних громадських об'єднань, а також в роботі органів учнівського самоврядування навчальних закладів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. У контексті формування лідерських навичок в учнів освітніх закладів загальної середньої освіти, існує кілька невирішених проблем, які потребують подальших досліджень і розробок, а саме: інтеграції технологій у навчання лідерства (як ефективно інтегрувати сучасні освітні технології, включно з онлайн-ресурсами, у процес формування лідерських навичок. Необхідно визначити, які методики та платформи можуть оптимально розвивати лідерські якості в учнів); адаптація до мінливих суспільних викликів (як ефективно формувати лідерські навички, що дадуть змогу учням успішно адаптуватися до постійно мінливих умов і вносити позитивні зміни в суспільство); врахування різноманітності та інклюзивності (як забезпечити, щоб формування лідерських навичок було доступним та ефективним для всіх учнів, включно з різноманітними соціокультурними та спеціальними

потребами та врахувати інклюзивність у контексті розвитку лідерства); оцінювання ефективності формування лідерських навичок (Як розробити об'єктивні та надійні методики оцінювання розвитку лідерських навичок, виміряти успіх освітніх програм, спрямованих на розвиток лідерства в учнів); зв'язок між освітою та реальною практикою (як забезпечити практичне застосування лідерських навичок, що розвиваються); гендерний аспект лідерства (як формувати лідерські навички, враховуючи гендерні стереотипи та рівність статей, котрі із стратегій ефективні для розвитку лідерських якостей у дівчаток і хлопчиків).

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета цієї статті полягає в визначенні особливостей сучасних підходів до формування лідерських навичок в учнів закладів загальної середньої освіти в умовах сучасної ситуації в Україні. Завдання передбачають виокремлення невирішених проблем та тенденцій в цій царині, запропонувати практичні рекомендації для ефективного розвитку лідерських якостей серед школярів, врахувати гендерний та культурний аспекти лідерства, а також пролити світло на можливі зв'язки між освітою та реальною практикою, які б сприяли успішній адаптації та активній ролі молоді в розвитку суспільства. Також метою є дослідити рівень розвитку лідерських якостей у старших школярів Кременчуцького ліцею №30 "Олімп".

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На основі системно-функціонального підходу до виховної діяльності, що обумовлено розумінням складності та багатогранності процесів розвитку дітей, котрий допомагає виокремити важливість розгляду виховання та навчання як взаємопов'язаних аспектів, наголошуючи на функціональності та адаптації дітей до різноманітних контекстів і вимог сучасного суспільства. Цей підхід також враховує унікальність кожної дитини

і прагне створити умови для її повноцінного розвитку, що робить його цінним інструментом у галузі педагогіки та виховання. Відповідно до даного підходу можна об'єктивно підійти до розподілу етапів циклу, виховних функцій і методів, а також критеріїв оцінки діяльності викладачів і співробітників установ середньої професійної освіти з формування лідерських позицій учнів:

1. Викладачі до вирішення завдань формування лідерських позицій студентів. Підготовчий етап.

Функція комплексної діагностики початкових етапів формування лідерського статусу учнів вдома, характеру неформальних впливів на навчання тощо. Методи освітньої діяльності – діагностика: спостереження, бесіда, анкетування, вивчення документів та продуктів діяльності, літератури та методик. Критерієм оцінювання є повнота діагностики.

Функція виокремлення та відбору завдань для формування лідерської позиції студента здійснюється за результатами педагогічної діагностики (встановлення структури завдання, логіки його вирішення з урахуванням рівня сформованості лідерських якостей, характеру розвитку особистісних характеристик, тривалості професійної підготовки). Метод навчальної діяльності – цілеспрямований: відбір, ранжування, диференціація навчальних завдань, що відповідають рівню сформованості лідерської позиції студента. Критерієм оцінювання є відповідність навчального завдання результатам діагностики.

Функція планування процесу формування лідерських позицій. Цей вид планування не є обов'язковим і входить у загальну структуру планування виховної діяльності в групах. Виховна діяльність представлена такими методами планування, як структурування, нормування та персоніфікація діяльності, розробка поточних, реалізаційних та перспективних планів виховної діяльності. Критерії

оцінювання – прогностичне забезпечення діяльності, спрямованої на формування лідерських позицій.

Організаторська функція – організаційна діяльність педагога щодо формування лідерських позицій вихованців (організація внутрішньогрупової життєдіяльності вихованців у контексті формування лідерських позицій). Методи педагогічної діяльності – організаційна діяльність: розподіл ролей і завдань між учнями; створення ініціативних груп, керівництво та допомога їм; навчання навичкам самоорганізації індивідуальної та колективної життєдіяльності учнів. Критерії оцінювання: організаційне забезпечення діяльності, спрямованої на формування лідерських позицій, навчальна взаємодія, підготовка учнів до спільного вирішення навчальних завдань, мобілізаційна та мотиваційна функції – психологічна підготовка вихованців до виховної взаємодії, спільного вирішення завдань діяльності та самовдосконалення. Методи навчальної діяльності – мобілізаційно-індукційні: усвідомлення мети навчальної діяльності; усвідомлення знань, умінь і психічного стану; мотивація діяльності; психологічне підкріплення; психологічний тренінг. Критерії оцінювання – психологічний супровід освітньої діяльності, спрямованої на формування лідерських позицій.

2. Підготовчий етап учнів до навчальної взаємодії, спільного вирішення навчальних завдань. Мобілізаційна та мотиваційна функції – психологічна підготовка учнів до навчальної взаємодії, спільного вирішення навчальних завдань, самовдосконалення. Методи навчальної діяльності – мобілізаційно-індукційні: усвідомлення мети навчальної діяльності; усвідомлення знань, умінь і психічного стану; мотивація діяльності; психологічне підкріплення; психологічний тренінг. Критерії оцінювання – психологічний супровід освітньої діяльності, спрямованої на формування лідерських позицій.

Комунікативна функція означає забезпечення синергетичної контактної

взаємодії, що проявляється у взаєморозумінні, довірі, згоді та співпраці. Метод виховної діяльності – комунікативний: вибір референтної позиції, адаптація взаємин на безконфліктній основі, спільне вироблення норм взаємин, орієнтація на довіру та співпрацю. Критерії оцінювання: комунікативний супровід виховної діяльності.

3. Етап реалізації філософії в конкретних виховних діях. Формувальна функція – формування у студентів лідерської свідомості та поведінкових характеристик, координація процесу набуття лідерських якостей у студентів через організацію спеціальних дисциплін за вибором [3, с. 13]. Методи навчальної діяльності – формувальні: лекції, бесіди, доповіді, диспути, практикуми, використання методів і прийомів професійної діяльності, створення проблемних навчально-виробничих ситуацій, вправи, ділові ігри. Критерії оцінювання: результативність формування лідерської свідомості та поведінкових рис.

4. Етапи управління, аналізу, оцінювання, коригування та корекції процесу і результатів формування лідерської позиції учнів. Функції контролю, аналізу та оцінки: вчитель оцінює успішність своїх дій у формуванні лідерської позиції та якість досягнутих результатів. Методи педагогічної діяльності – контроль – аналіз – оцінювання: перевірка, аналіз, інтегрування, класифікація, типізація, порівняння та узагальнююча оцінка виконання завдань, дотримання норм поведінки та діяльності. Критерієм оцінки є комплексність контролю, аналізу та оцінювання. Функція координації та корекції передбачає узгоджені дії майстра виробничого навчання та куратора дослідницької групи з метою формування провідної позиції. Методи педагогічної діяльності – координація та модифікація: розробка індивідуалізованих та уніфікованих педагогічних вимог до учнів, створення єдиних вимог до організації процесу

формування лідерських позицій учнів, координація та модифікація педагогічної діяльності в нових умовах. Критерії оцінювання: координація та модифікація діяльності, спрямованої на формування лідерських позицій.

5. Удосконалювальний етап освітньої діяльності. Функція вдосконалення: творчий пошук інноваційних систем діяльності, спрямованих на формування лідерських позицій та їх удосконалення. Методи вдосконалення виховної діяльності: науково-методична література, вивчення передового досвіду, експериментальна робота. Критерії оцінювання: результативність виховної діяльності, спрямованої на формування лідерських позицій.

У проведеному дослідженні лідерських навичок в учнів, котре проводилося у травні 2023 року Кременчуцького ліцею №30 "Олімп" серед репрезентативної вибірки, що складає 60 учнів. Основними завданнями ліцею є формування особистості, спрямованої на саморозвиток, здатної до самостійного здобуття нових знань і творчої діяльності в різних галузях науки і практики, та розвиток умов, що забезпечують здобуття учнями якісної освіти в інтересах особистості, суспільства і держави.

Лідерські якості проявляються у дітей старшого шкільного віку як у спільній так і в індивідуальній діяльності школярів. Для визначення рівня сформованості лідерських якостей у дітей старшого шкільного віку були використані критерії та показники, запропоновані Є. Тихомировою, адже критерії та показники є актуальними для визначення лідерських якостей у дітей старшого шкільного віку. Вони відображають сучасні уявлення про лідерство та враховують особливості цільової аудиторії [15]. При обробці даних були визначені якісні та кількісні показники сформованості лідерських якостей у дітей старшого шкільного віку. Було узагальнено кількість виявлених лідерських якостей та

визначено рівні сформованості лідерських якостей старшокласників: низький рівень (НР), середній рівень (СР) та високий рівень (ВР).

Високий рівень – якісні показники: товариський – має багато друзів, бере участь у групових заходах, любить грати в ігри в групах, легко спілкується з дорослими, творчий потенціал – любить досліджувати та пробувати щось нове, готовий висувати нові ідеї та пропозиції, може самостійно придумувати ідеї, активність – енергійний, вміє долати труднощі, проявляє терпіння у вирішенні проблем, організаторські здібності – може самостійно організувати заходи, стимулює роботу однолітків, тактовно керує.

Середній рівень – якісні показники: мало друзів, бере участь у групових заходах залежно від ситуації, спілкується з дорослими залежно від ситуації, креативність – шукає і пробує нове за допомогою дорослих, генерує ідеї залежно від ситуації, активність – залежно від ситуації, енергійність – діє енергійно, долає труднощі залежно від ситуації, проявляє наполегливість у частковому вирішенні проблем, організаторські здібності – може організувати заходи з допомогою дорослих, може організувати заходи з допомогою дорослих, може організувати заходи з допомогою дорослих, може організувати заходи з допомогою дорослих.

Низький рівень – комунікабельність – не має друзів, рідко бере участь у групових заходах, має труднощі у спілкуванні з дорослими, креативність – не любить досліджувати та пробувати щось нове, не готовий висувати нові ідеї та пропозиції, не може генерувати ідеї, активність - небажання пробувати нове, не вміє долати труднощі, не проявляє терпіння у вирішенні проблем; організаторські здібності - не вміє організувати заходи, не вміє стимулювати активність однолітків, не вміє контролювати групову діяльність.

За результатами спостережень у групі було отримано такі результати.

Середній рівень сформованості лідерських якостей у групі склав 62 % (у 14 студентів), на високому рівні – 19 % (у чотирьох студентів), на низькому рівні – 19 % (у чотирьох) студентів. Отримані дані

виявили наявність у всіх та рівень сформованості лідерських якостей в окремих старшокласників. Дані можна побачити на рисунку 1.

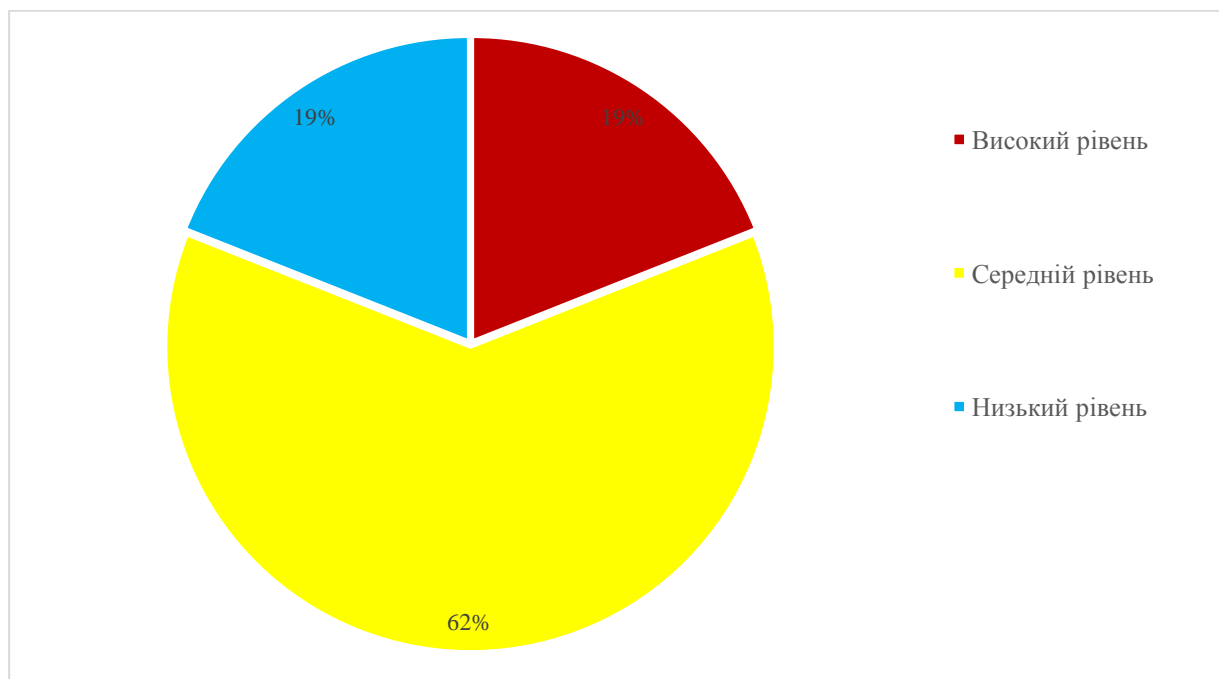

Рис. 1 Розвиток лідерських якостей серед учнів. Слід забезпечити відповідність діаграми вимогам (розмір та різновид шрифту, чорно-біле виконання тощо)

Також було виявлено, що комунікативні, творчі та організаторські здібності в середньому розвинені в досліджуваних класах.

Крім того, було проведено соціометричне дослідження. Метою дослідження було виявлення лідерів учнівських класів. Було проведено діагностику для виявлення якостей лідерів із кожного предмету, а також емпатії та антипатії до них в учнівських класах. Для цього використовувався загальноприйнятий “соціометричний метод”. За допомогою соціометричного тесту, призначеного для діагностики емоційної емпатії між членами групи, було виміряно ступінь групової згуртованості та роз’єднаності, а також виявлено відносний авторитет членів групи за ознаками емпатії-антипатії (лідер, зірка, відторгнення).

У досліджуваному класі навчається 25 учнів. Загалом у класі домінують 17

учнів із середнім статусом. Троє мають високий статус (11, 9 і 8 позитивних відповідей) і четверо – низький (лише 2 позитивні відповіді). Отже, учнів із особливим статусом за соціометричною шкалою в цьому класі немає.

У класі є п’ять стабільних мікрогруп, члени яких також спокійно спілкуються з дітьми з інших мікрогруп. Також відбуваються взаємні вибори між учасниками різних мікрогруп і між лідерами мікрогруп, що свідчить про те, що в групі в цілому досить теплі стосунки.

Діти, які не входять до мікрогруп, також добре спілкуються з дітьми з інших мікрогруп, і між ними відбувається активне взаємне обрання. Навіть найменш популярні члени групи (“знехтувані” діти) активно обираються, що свідчить про хороший мікроклімат у класі. У групі немає “ізгоїв” або “ізольованих” членів групи.

Існує певне взаємне несприйняття, але не настільки, щоб говорити про взаємний фаворитизм. Взаємне неприйняття відбувається як між членами однієї статі, так і між членами протилежної статі. Переважає взаємне неприйняття між представниками однієї статі. Низького рівня соціальної рефлексії не спостерігається.

Загалом проблем у групах не виявлено. Незважаючи на нерівну кількість голосів, групи є дружніми, спільна діяльність всередині груп відбувається без конфліктів. Гравці поважають та допомагають один одному.

Соціометрія також показала, що в класі є учні із заниженою самооцінкою і що клас поділений на кілька мікрогруп, серед яких є лідери. Рівень сформованості

лідерських якостей також низький. Він визначається емоційною нестабільністю учнів, нерегулярністю та суперечливістю їхнього емоційного стану щодо навчального процесу.

Було впроваджено методику визначення особистісних мотивацій старшокласників С. Марченко. Метою методики є виявлення особистісних мотивацій. Методика включає в себе ряд тверджень, на які старшокласники повинні відповісти, чи згодні вони з ними, чи не згодні.

Результати дослідження показали, що з 25 студентів 10 мають “високу” мотивацію до лідерства, успіху та незалежності, 5 – “середню” і 10 – “низьку” мотивацію. Це проілюстровано на рисунку 2.

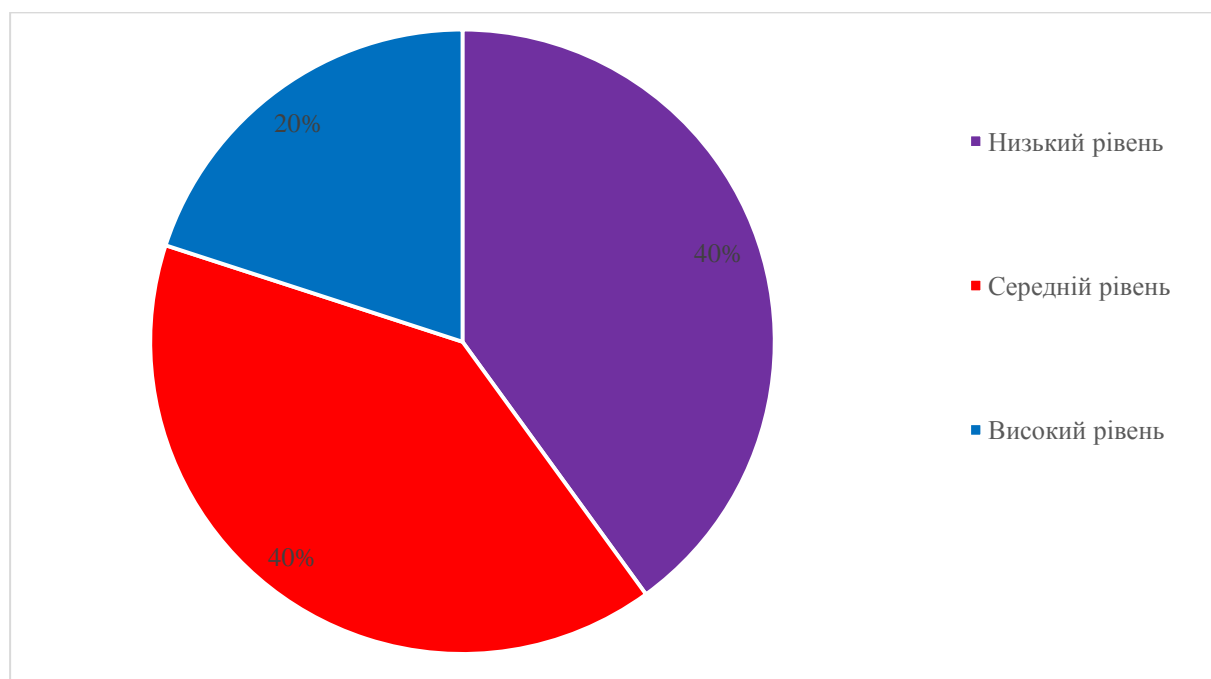

Рис. 2 Розвиток мотивації серед учнів Слід забезпечити відповідність діаграми вимогам (розмір та різновид шрифту, чорно-біле виконання тощо)

Таким чином, отримані дані дозволили нам визначити наявність або відсутність лідерських якостей у старшої молоді та ступінь сформованості лідерських якостей в окремих старших юнаків та дівчат. В результаті було виявлено низку проблем старших юнаків та дівчат у розвитку лідерських якостей та їх

мотивації. Основною проблемою є різний рівень розвитку лідерських якостей у старшокласників.

Деякі учні мають високий рівень розвитку лідерських якостей, а інші – низький. Неможливо, щоб кожен у класі був лідером, але є учні, які хочуть розвинути певні лідерські якості, але не

можуть зробити це самостійно і потребують допомоги для розвитку своїх лідерських якостей. На основі результатів анкетування та інтерв'ю з учнями можна розробити заходи з розвитку лідерських якостей, які відповідатимуть потребам школи та класу, в якому проводилося анкетування.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, формування лідерських позицій учнів у середніх загальноосвітніх навчальних закладах є складним процесом, який потребує скоординованої та спланованої виховної діяльності педагогічного колективу. Для старшокласників характерний пошук власного "Я". Формується індивідуальний стиль інтелектуальної діяльності. Старшокласники починають проявляти лідерські якості, ставлять високі вимоги до себе та свого оточення і намагаються змінити своє життя на краще. У старших

класах вони потребують спілкування з однолітками та можливості висловлювати свої почуття і ділитися ними. У цьому віці їм потрібно належати до групи підлітків, групи, яку вони розуміють, цінують і з якої беруть приклад. Зазвичай підліткові групи мають певну поведінку, яка визначає їх, а також власний сленг і погляди. Ось чому важливо розвивати лідерські якості старшокласників у цей період. Розвиваючи ці якості, учні стають особистостями, які можуть приймати самостійні рішення, виходити з тіні та вести за собою, стаючи всебічно розвиненими особистостями.

Перспективні напрями дослідження можуть бути спрямовані на вивчення ефективності інтеграції технологій. Подальші дослідження можуть більш детально розглянути, які конкретні освітні технології, включно з онлайн-платформами та програмами, найефективніше сприяють розвитку лідерських навичок у школярів.

Список літератури:

1. Алфімов Д. Зміст феномену "лідерські якості особистості". Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах / Д. Алфімов // Зб. наук. пр. Голова ред. ради А. Монаєнко. – 2010. – Вип. 11 (64). – С. 44 – 51
2. Андреева О. Феномен лідерства / О. Андреева. – Київ: Освіта. – 2013. – С. 312
3. Біленкова Л. Костащук О. Формування активної лідерської позиції майбутнього вчителя / Л. Біленкова, О. Костащук // Науковий журнал "Інноваційна педагогіка". Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. – 2022. – Випуск 48. – Том 1. – Видавничий дім "Гельветика". – С. 9 – 13
4. Беспарточна О., Скребкова К. Принципи формування лідерських якостей здобувачів вищої освіти / О. Беспарточна, К. Скребкова // "Освіта та педагогічна наука" ДЗ "Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка". – 2021. – № 3(178). – С. 13 – 24. – [електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://eps.luguniv.edu.ua/index.php/eps/article/view/101/99> (Дата звернення: вересень 04, 2023)

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (Ред.). – Київ. – Ірпінь: ВТФ Перун. – 2015
6. Гармаш С., Гашутіна О. Лідерські якості особистості керівника як запорука успіху. Управління інноваційними проектами та об'єктами інтелектуальної власності / С. Гармаш, О. Гашутіна. – 2009. – С. 37 – 44
7. Дезекаш Г., Сіверс К., Грубер Т. Емоції в культурній динаміці: Що нелюди можуть навчити нас про роль емоцій у культурній еволюції / Г. Дезекаш, К. Сіверс, Т. Грубер. – 2022. – 14(2), Scopus. – С. 161 – 163
8. Гоулман Д., Бояціс Р., Макі Е. Емоційний інтелект лідера / Д. Гоулман, Р. Бояціс, Е. Макі // Видавництво: Наш формат. – Київ. – 2019. – С. 288
9. Жигір В. Сутність і зміст лідерської компетентності майбутнього менеджера освіти / В. Жигір // Вісник ISSN 1992-5786. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній

школах Чернігівського національного педагогічного університету. – 2015. – № 130. – С. 34 – 37

10. Іванова В. Проблеми лідерства в колективі дітей дошкільного віку / В. Іванова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія “Педагогіка, соціальна робота”. – 2014. – Вип. 32. – С. 78 – 81

11. Ковальчук В. Тенденції інноваційного розвитку сучасної школи в Україні / В. Ковальчук // Імідж сучасного педагога. – 2015. – № 7. – С. 3 – 6

12. Ковальчук В. Створення сприятливого навчального середовища: тренінги / В. Ковальчук // За заг. ред. В. Ковальчука. – Київ: Шкільний світ. – 2011. – С. 128

13. Коломієць А., Коломієць Л. Психолого-педагогічні засади розвитку лідерських якостей учителів в освітньому середовищі початкової школи / А. Коломієць, Л. Коломієць // Лідер. Еліта. Суспільство. Leader. Elite. Society. – 2019. – № 1. – С. 91 – 106

14. Краснощок І. Розвиток лідерських якостей студентів / І. Краснощок // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. – 2013. – Випуск 112. – С. 211 – 219

15. Крейг Нік Лідерство починається з призначення / Нік Крейг – Київ Вид.: Фабула. – 2019. – С. 240

16. Куриця А., Куриця Д. Психолого-педагогічні умови розвитку лідерських якостей студентів. Проблеми сучасної психології / А. Куриця, Д. Куриця // Збірник наукових праць К ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. Костюка НАПН України. – 2014. – Випуск 26. – С. 353 – 363

17. Куценко Г. Компетентності сучасного вчителя-лідера / Г. Куценко // Культура і компетентність сучасного вчителя-лідера: матеріали обласного науково-практичного семінару, присвяченого 290-річчю з дня народження Г. Сковороди. Укладачі: Л. Литвинюк, Т. Бондар. – Полтава: ПОШПО. – 2012. – С. 45 – 47

18. Кузьмінський А., Омеляненко А. Педагогіка у запитаннях і відповідях / А. Кузьмінський, А. Омеляненко // Навч. посіб. – Київ: Знання. – 2016. – С. 311

19. Логунова М. Соціально-психологічні аспекти управлінської діяльності / М. Логунова. – Київ. – 2009. – С. 256

20. Поясок Т., Беспарточна О. Формування лідерських якостей у майбутніх психологів. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах / Т. Поясок, О. Беспарточна // Зб. наук. пр. [редкол.: Т. Сущенко (голов.ред.) та ін.]. – Запоріжжя: КПУ. – 2021. – Вип. – №78. – С. 155 – 161

21. Психологічна енциклопедія // Авт.-упоряд. О. Степанов. – Київ: Академвидав. – 2008. – С. 423

22. Романовський О., Михайличенко В. Філософія досягнення успіху. Психологічний аспект / О. Романовський, В. Михайличенко // Підручник. – Харків: НТУ ХПІ. – 2010. – С.592

23. Сагів Л., Роккас С. (2021) Як цінності впливають на поведінку? Дозвольте мені порахувати шляхи / Л. Сагів, С. Роккас // Personality and Social Psychology Review 25(4), Scopus. – 2021. – С. 295 – 316

24. Ткаченко Л., Ковальчук В. Стандарти громадсько-активної школи: лідерство / Л. Ткаченко, В. Ковальчук // Навчально-методичний посібник. Під заг. ред. Л. Даниленко. – Київ: Плеяди. – 2014. – С. 56

References:

1. Alfimov, D. (2010), “The content of the phenomenon of “leadership qualities of a personality””, Pedagogy of forming a creative personality in higher and general education schools: a collection of scientific papers, Chairman of the editorial board A. Monayenko, is. 11(64), pp. 44 – 51

2. Andreeva, O. (2013), “The phenomenon of leadership”, Kyiv: Osvita, p. 312

3. Bilenkova, L. Kostashchuk O. (2022), “Formation of active leadership position of the future teacher”, Scientific journal “Innovative Pedagogy”, Black Sea Research Institute of Economics and Innovation, is. 48, vol. 1, Helvetica Publishing House, pp. 9 – 13

4. Bespartochna, O., Skrebkova, K. (2021), "Principles of formation of leadership qualities of higher education students", "Education and Pedagogical Science" of the State Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University", no. 3 (178), pp. 13 – 24, available at: (<http://eps.luguniv.edu.ua/index.php/eps/article/view/101/99>) (Date of application: September 4, 2023)
5. "Great Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language (Ed.)" (2015), Kyiv, Irpin: VTF Perun
6. Garmash, S., Gashutina, O. (2009), "Leadership qualities of the manager's personality as a key to success", Management of innovative projects and intellectual property, pp. 37 – 44
7. Dezechache, G., Sievers, C., Gruber, T. (2022), "Emotions in cultural dynamics: what non-humans can teach us about the role of emotions in cultural evolution", 14(2), Scopus, pp. 161 – 163
8. Goleman, D., Boyatzis, R., Maki, E. (2019), "Emotional intelligence of the leader", Publisher: Our format, Kyiv, p. 288
9. Zhyhir, V. (2015), "The essence and content of the leadership competence of the future education manager", Bulletin ISSN 1992-5786. Pedagogy of Formation of Creative Personality in Higher and Secondary Schools of Chernihiv National Pedagogical University, no. 130, pp. 34 – 37
10. Ivanova, V. (2014), "Problems of leadership in the team of preschool children", Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, Series "Pedagogy, Social Work", is. 32, pp. 78 – 81
11. Kovalchuk, V. (2015), "Trends in the innovative development of modern school in Ukraine", Image of the modern teacher, no. 7, pp. 3 – 6
12. Kovalchuk, V. (2011), "Creating a favorable learning environment: trainings", Edited by V. Kovalchuk, Kyiv: Shkilnyi svit, p. 128
13. Kolomiets, A. Kolomiets, L. (2019), "Psychological and pedagogical principles of development of teachers' leadership qualities in the educational environment of primary school", "Leader. Elita. Society", no. 1, pp. 91 – 106
14. Krasnoshchok, I. (2013), "Development of leadership qualities of students", Scientific notes. Series: Pedagogical Sciences, is. 112, pp. 211 – 219
15. Craig, Nick (2019), "Leadership begins with appointment", Kyiv: Fabula, p.240
16. Kuritsa, A., Kuritsa, D. (2014), "Psychological and pedagogical conditions for the development of students' leadership qualities. Problems of modern psychology", Collection of scientific works of Ivan Ohienko National Pedagogical University, H. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, is. 26, pp. 353 – 363
17. Kutsenko, G. (2012), "Competences of the modern teacher-leader", Culture and competence of a modern teacher-leader: materials of the regional scientific and practical seminar dedicated to the 290th anniversary of H. Skovoroda, Compiled by: L. Lytvyniuk, T. Bondar, Poltava: POIPPO, pp. 45 – 47
18. Kuzminskyi A., Omelianenko A. (2016), "Pedagogy in questions and answers: a study guide", Kyiv: Znannya, p. 311
19. Logunova, M. (2009), "Social and psychological aspects of managerial activity", Kyiv, p. 256
20. Poiasok, T., Bespartochna, O. (2021), "Formation of leadership qualities in future psychologists", "Pedagogy of Formation of Creative Personality in Higher and Secondary Schools: a collection of scientific papers [editors: T. Sushchenko (editor-in-chief) and others], Zaporizhzhia: KPU, is. 78, pp. 155 – 161
21. "Psychological encyclopaedia" (2008), Ed. O. Stepanov, "Kyiv: Akademvydav, p. 423
22. Romanovskyi, O., Mykhailichenko, V. (2010), "Philosophy of achieving success. Psychological aspect", Textbook, Kharkiv: NTU KHPI, p. 592
23. Sagiv, L., Roccas, S. (2021), "How do values affect behavior? Let me count the ways. personality and social psychology review", 25(4), Scopus. pp.295 – 316
24. Tkachenko, L., Kovalchuk, V. (2014), "Standards of a publicly active school: leadership: a study guide", Edited by L. Danylenko, Kyiv: Pleiades, p.56

Стаття надійшла до редколегії 10.09.2023